

373.31(082)

178 Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра педагогіки і психології

*ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
РЕФОРМУВАННЯ ШКОЛИ*

**Збірник наукових та науково-методичних праць
викладачів кафедри педагогіки і психології
Криворізького державного педагогічного університету**

Випуск 3

*Присвячено 75-річчю
Криворізького державного
педагогічного університету*

**Кривий Ріг
2005**

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ

Білоконна Н. І., Кисіль А. М.

Статтю присвячено аналізу можливостей природи як ефективного засобу виховання учнів. Розглядаються можливості екологічного виховання молодших школярів на уроках читання.

The article is devoted to the analysis of nature possibilities as an effective means of pupils upbringing. The article considers possibilities of ecological upbringing of junior schoolchildren at the lessons of reading.

Проблема екологічного виховання молоді, яка повинна закласти задатки екологічного благополуччя світу в ХХІ столітті, є надзвичайно важливою і актуальною. Головне завдання екологічного виховання – формування екологічної культури, показниками якої є наукові природознавчі основи, екологічний світогляд, нове екологічне мислення, соціально-екологічний потенціал, екологічна відповідальність, екологічна ініціатива [5, с. 5].

Природа як засіб виховання дітей завжди цікавила педагогів. Так, Я. А. Коменський, пропонуючи принципи природовідповідності виховання, вбачав у людині не лише соціалізовану істоту, а, насамперед, органічну частину природи. Згідно з цим принципом, “вихованець має розвиватися, жити і творити за законами природи і відповідно до її циклічних змін” [4, с. 143].

Людина, на думку Ж.-Ж. Руссо, – “найдосконаліший витвір Природи”. Опікуючись долею як суспільства, так і природи, він намагався закликати до повернення у природу врятувати людей від морального розбещення, а навколишній світ – від остаточного руйнування [8, с. 47 – 49].

Видатні педагоги минулого (Й. Г. Песталоцці, А. Бістервег та ін.) неодноразово наголошували на тому, що “виховувати дитину, забуваючи про природу, відірвавши від неї, безглуздо” [7, с.147].

Універсальний “закон єдності”, “життя відповідно своїй натурі” пропонує у своїй “осердеченій педагогіці” Д. С. Сковорода, який заповів нападкам “пізнавати самих себе через усвідомлення власного місця у природі” [6, с. 93].

Палким прибічником культурно-духовного виховання дітей засобами природи був К. Д. Ушинський, який закликав “вивчати природу дитини з одного боку і максимально наблизити її виховання до природи – з іншого; оптимально використовувати природний матеріал для розумового й морального розвитку вихованців” [11, с. 317].

Людам, на думку В. І. Вернадського, сьогодні як ніколи потрібно “навчитися жити, мислити і діяти не лише в аспекті окремої особистості, сім’ї або роду, держав або їх союзів, але й у планетарному масштабі” [1, с. 49].

Гармонійна особистість, на думку В. О. Сухомлинського, народжується лише в гармонії з довкіллям. Природа рідно краю є важливим й могутнім чинником, який “розкриває світ у його довершеності й виразності, висвітлює унікальність кожної форми життя” [9, с. 342].

Сучасні дослідження (М. М. Артеменко, С. І. Жупанін, І. Д. Зверев, Л. П. Печко, В. О. Дерев’янка, І. Ф. Смолянінов, А. Б. Щербо, Г. С. Тарасенко та ін.) продовжують пошук ефективних шляхів екологічного виховання учнівської молоді. Науковці доводять неабияку значущість естетичних аспектів ознайомлення школярів з природою; високо оцінюють роль безпосереднього контакту учнів із довкіллям; наголошують на особливому статусі творчих форм освоєння природи. Здатність осягнути естетично виразне у природі наближує дитину до розуміння розмаїття життя на планеті, до осягнення унікальності всіх форм його вияву.

Існує багато підходів до визначення суті поняття “екологія”. Так, у тлумачному словнику української мови читаємо, що це – “розділ біології, що займається вивченням взаємовідношення між організмом та оточуючим середовищем” [10, с. 58].

Інші автори твердять: “Екологія – це наука про взаємовідносини живих істот між собою та з неорганічною природою, що їх оточує, зв’язки в системах, яким підпорядковане існування організмів, структура і функціонування цих систем” [12, с. 3].

Слід зазначити, що зміст терміна “екологія” за останні роки значно розширився. Тому від суто біологічного його розуміння треба переходити до нового трактування, що передбачає взаємодію з природою, яка становить не безладне поєднання різних живих істот, а досить стійку й організовану систему. І екологія є не що інше, як охорона природи.

Охорона природи – це система науково обґрунтованих заходів, спрямованих на збереження, раціональне використання і відтворення природних багатств країни. Турбота про охорону природи – це, насамперед, піклування про людину, про її цікаве й змістовне життя, повноцінний відпочинок.

Сучасні дослідження доводять, що від успішного здійснення екологічної освіти, формування нового екологічного мислення підростаючого покоління великою мірою залежить майбутній стан природного середовища. Отже, “екологічне виховання – це психолого-педагогічний процес, спрямований на засвоєння учнями наукових основ природокористування, формування відповідних переконань і практичних навичок, вироблення певних ціннісних орієнтацій, активної життєвої позиції в галузі охорони природи” [2, с. 111].

Як бачимо, екологічне виховання покликане забезпечити підростаюче покоління науковими знаннями про взаємозв’язок природи й суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема, сформуванню потреби в спілкуванні з природою, оволодіти нормами правильної поведінки в процесі взаємодії з нею, набути вмінь брати активну участь в охороні й поліпшенні навколишнього середовища.

Практика свідчить, що екологічну освіту й виховання треба здійснювати повсякденно в сім’ї, дошкільних установах, у школі, в післяшкільній період. Великі можливості в екологічному вихованні має

початкова школа. Адаже тут формуються основні риси характеру майбутньої особистості, а спілкування з природою відіграє першорядну роль.

Відомо, що на різних етапах свого життя школярі по-різному усвідомлюють і сприймають навколишнє. Тому для досягнення позитивних результатів в екологічному вихованні важливо брати до уваги як вікові, так й індивідуальні особливості учнів, їх пізнавальні можливості.

За умови вибору оптимальних форм, методів і прийомів навчання, екологічне виховання молодших школярів можна здійснювати під час вивчення цілого ряду шкільних дисциплін: довкілля, природознавство, рідна мова, читання, позакласне читання.

Сучасні науковці (О. Я. Савченко, Г. С. Тарасенко, М. С. Вашуленко, О. В. Джежелей та ін.), методисти (Н. Й. Волошина, В. О. Науменко, В. О. Дерев'яно, В. К. Лях та ін.), вчителі-практики (Г. І. Ковальчук, Т. М. Радченко, Г. П. Ткачук) одностайно наголошують на тому, що "література як мистецтво слова і навчальний предмет несе в собі великі можливості для екологічного навчання й виховання учнів" [3, 14-15]. Спостереження, проведені нами під час педагогічного експерименту, показали, що твори В. Біанкі й М. Пришвіна, О. Іваненко й О. Копиленка, Л. Костенко й Д. Павличка, Г. Скребицького й І. Соколова-Микитова, вміщені в читанках, дозволяють формувати світогляд молодших школярів; озброюють їх науковими знаннями про навколишній світ; виховують любов до природи й усього живого.

Щоб зацікавити найменших школярів, активізувати їхню увагу, підвищити пізнавальну активність, автори використовують різні прийоми:

1) **запитально-розповідна форма викладу матеріалу**: "Яким чином відшукують комахи дорогу в темноті? Як наосліп знаходять їжу? А дуже просто..." (В. Танасійчук "Ентомологія в малюнках").

2) **розповідь ведеться від першої особи (автора)**: "Я часто задумувався над поведінкою батьків –кайрів, які на перший погляд, здавалося б, так безжалісно заштовхують своє пташенятко у бурхливе

страшне море. Така поведінка батьків пояснюється суворою необхідністю...” (І. Соколов-Микитов “Звуки землі”).

3) Опора автора на особистий досвід дитини-героя:

– дивування: “*Ти біжиш полев, відшуковуючи нову яскраву квіточку, і раптом зупиняєшся. Чому тут трава коротка, ніби хтось її витоптав, ніби хтось ходив по колу?*” (Н. Наєждіна “Повний козубець”);

– милування: “*Надзвичайні це були птахи! Високі, майже людського зросту, на тонких ногах і з гнучкими довгими шиями...*” (В. Флінт “Де живе білий журавель”);

– радість й захоплення: “*Не встигнеш у тундрі зробити кілька кроків, а назустріч мчить пухнастий звірок...*” (М. Жилін “Багатоповерхові острови”);

– констатація факту: “*Саксаул – дерево пустелі...*” (М. Сладков “Життя в песках”);

– нова інформація: “*Ця знахідка, яку потім ботаніки назвуть відкриттям віку, трапилася в середині минулого століття в пустелі Наліб – може, найгірший з пустель Землі*” (Я. Марголін “Де у рослини дім”).

Казки про тварин і рослин, живий і неживий світ (О. Іваненко “Лісові казки”, В. О. Сухомлинський “Куди поспішає мурашка”, Д. Чередниченко “Мандри жолудя” та ін.) приваблюють молодших школярів захоплюючим сюжетом, ліричною манерою розповіді, простотою образів. Автори творів не лише повідомляють дітям певну інформацію про навколишній світ, а й спонукають їх до спостережень, показують справжні дива, що творяться навколо. Художні твори допомагають школярам зрозуміти раціональність і мудрість природи, віковичний зв’язок природи і людини.

Отже, поступово учні початкових класів дізнаються про закони розвитку природи, про те, “хто в лісі живе і що в лісі росте”; вчать співпереживати “братам нашим меншим”, відчувати свою відповідальність за все живе на Землі.

Література:

Вернадский В. И. Проблемы формирования экологического самосознания людей. – М., 1994. – 137 с.

Гончаренко С. Український педагогічний словник. -К.: Либідь, 1997. -376с.

- Джежелей О. В. Методичні рекомендації щодо роботи з книгою "Вчуся читати". -Харків: Ранок, 2002. – 132 с.
- Коменський Я. А. Велика дидактика. -К.: Рад. школа, 1987. – 402 с.
- Концепція національного виховання //Рідна школа. -2000. – № 1. – С. 47-49.
- Педагогічні ідеї Г. С. Сковороди. -К.: Вища школа, 1972. – 146 с.
- Русова С. Вибрані педагогічні твори. -К.: Освіта, 1996. – 304 с.
- Руссо Ж.-Ж. Вибрані твори /Хрестоматія з історії педагогіки. – К.: Вища школа, 1987. – 712 с.
- Сухомлинський В. О. Павлицька середня школа //Вибрані твори в 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3.
- Тлумачний словник української мови /За ред. О. М. Єфімова. – К.: Довіра, 1999. -407с.
- Ушинський К. Д. Педагогические сочинения в 6 томах. – М.: Педагогика, 1993. -Т.2. – С.317.
- Чернова М. В., Билова О. М. Екологія. -К.: Рад. школа, 1986. -146с.

РОЛЬ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Шевченко Т. В., Свистун Р. П.

Стаття присвячена проблемі впливу художньо-естетичної діяльності школяра початкової ланки освіти на його загальну академічну успішність з досвіду роботи центру дитячої творчості на базі ЗОШ № 15 ім. М. Решетняка м. Кривого Рогу.

This article is devoted to the problem of the influence of the pupil's aesthetic activity of the elementary level education its general academic progress from the experience of children's creation centre innovators, which is based in the secondary school № 15 named after Nick Reshetnyak in Kryvyi Rih.

Проблема підвищення ефективності навчальної діяльності школярів початкової ланки навчання і як результат підвищення загальної академічної успішності завжди займала важливе місце в теорії та практиці початкової освіти. Існують найрізноманітніші шляхи розв'язання цієї проблеми, зокрема використання інноваційних педагогічних технологій, експериментальних авторських програм навчання і т. ін. Але незаперечним є той факт, що процес навчання і виховання є нероздільним, і, звичайно, істотний вплив на навчальну діяльність здійснює виховний процес.